

Carrer Gran de Gràcia, 1907-1915. La vila de Gràcia va annexar-se per decret a Barcelona el 20 d'abril del 1897, després de mig segle d'independència.

Les annexions de la reina

L'any 1897 va ser l'any de les grans expansions territorials de les ciutats. Emparades per una llei municipal dictada per Maria Cristina, Barcelona i València –que ja havia afegit municipis abans– i posteriorment Palma, van sol·licitar l'annexió de pobles dels voltants. Molts pobles van perdre la independència, però més d'un segle després mantenen una identitat diferenciada.

Un dret de conquesta en forma de llei municipal rubricada per la reina regent Maria Cristina el 1896 en nom del seu fill Alfons XIII va permetre a les ciutats de més de 100.000 habitants d'eixamplar el seu terme municipal annexant poblacions properes fins aleshores independents. Si la Constitució de Cadis del 1812 atorgava el dret a qualsevol població

de més de 1.000 habitants a constituir-se en municipi independent, el nou reglament legalitzava l'espoliació d'aquesta sobirania. Sota aquest paraigua, grans ciutats com Barcelona, València i, posteriorment, Palma, van expandir el domini més enllà de les seves fronteres històriques.

La capital del Principat va adreçar un escrit a Maria Cristina en què exposava

els motius pels quals sol·licitava al ministeri espanyol de la Governació l'autorització per a agregar els pobles de Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sants, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi de Cassoles i les Corts, un procés que es rubricà el 20 d'abril del 1897: “Ja no hi ha possibilitat dins de Barcelona de fer la divisió exigida per les lleis per a alguns serveis entre el nucli, el radi i l'extraradi. Alguns nuclis tenen la vorera dels números parells en un poble, i els senars en un altre, amb diferències absurdes en els serveis. L'administració de l'impost de consums lluita amb dificultats insuperables i el frau se'n fum amb impunitat de tots els preceptes i regles administratives.”

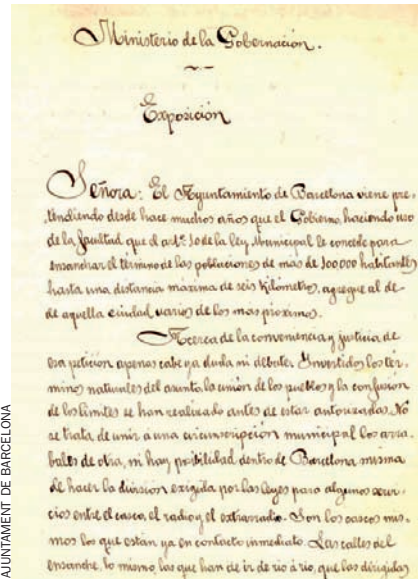
D'aquesta primera annexió, en quedaven fora els pobles d'Horta i Sarrià, que acabaren formant part de la ciutat el 1904 i el 1921, respectivament. La raó és que ambdós consistoris es negaven a assumir el perjudici de l'augment dels tributs que depenien del nombre de població, ja que, passant a formar part de Barcelona, creixerien notablement. De fet, el decret d'annexió a la ciutat,

vàlid també per a la resta de grans ciutats, preveia un augment progressiu dels tributs. Barcelona hauria de pagar més impostos a Madrid per les annexions, mentre que els pobles que havien perdut la sobirania pagarien els deu primers anys els mateixos tributs i, a partir d'aleshores, s'homologarien a la resta de població barcelonina.

La indústria, causa de fons. Durant el segle XIX, els pobles del pla varen viure un gran creixement —demogràfic, de transformació urbana i d'arrelament de la indústria. Ahir, la ciutat de Barcelona havia quedat presonera dins les muralles medievals pel creixement industrial i de població. Tot plegat va fer que ben aviat es prengué en consideració la possibilitat d'una política d'annexions. Així doncs, el 1854 Barcelona inicia l'enderrocament de les muralles i la construcció de l'Eixample esdevé un element de pressió per als municipis propers.

Paral·lelament, les millores introduïdes en els serveis urbans a partir de la segona meitat del segle XIX (xarxa de clavegueres, distribució d'aigua potable, enllumenat públic, etc) havien anant encarint el cost d'urbanització, fins al punt que els ajuntaments del pla es troben incapaços de fer-se'n càrrec. Semblava que l'Ajuntament de Barcelona era l'única institució municipal amb prou recursos i capacitat d'endeutament per a abordar aquestes obres d'infraestructura urbana. La raó de fons era la revolució industrial, un fenomen internacional que va sacsejar profundament les grans ciutats durant el segle XIX i que va fer modificar les formes de vida tradicionals, especialment a l'àrea d'influència immediata de la capital. Tot plegat, va crear l'escenari idoni perquè l'ajuntament empengués el procés de conquesta dels pobles del voltant.

Joan Lafarga, geògraf i autor de l'assaig *Gràcia: de rural a urbana. Història d'un territori*, ha estudiat aquesta resistència de Gràcia a l'annexió: “Fins al darrer moment, l'últim alcalde de la vila de Gràcia, Francesc Derch, va fer gestions a Madrid per a impedir-ho, però no se'n va sortir. En el moment de l'annexió, Gràcia era la segona ciutat de Catalunya i la vuitena de l'estat

Escrit de l'Ajuntament de Barcelona a la reina regent sol·licitant l'annexió de pobles (1897).

per població, amb 62.000 habitants. I, lògicament, era més còmode prendre les decisions a Gràcia que no pas a Barcelona.”

La Revolució Industrial havia fet pressió: “La ciutat necessitava créixer molt, per respondre a les exigències d'una industrialització calia ser gran i potent, i això exigia una recentralització del domini de l'espai. La decisió era política, però inevitable per al futur d'una ciutat que havia de passar de medieval a industrial”, argumenta Lafarga.

Aquell 20 d'abril del 1897, la vila de Gràcia perdia la independència, que havia aconseguit el 28 de juny de 1950 sota el regnat d'Isabel II. “Van ser anys molt intensos, de creixement demogràfic i urbanístic, que van situar Gràcia per damunt dels 60.000 habitants”, remarca Joan Lafarga. I recorda que la vila ja va viure un breu període d'independència entre el 1821 i el 1823, “que, de fet, va ser una sobirania *de facto*, que va abolir-se amb la fi del trienni liberal”.

Els últims de caure. L'agregació de municipis no es va acabar l'any 1897. La construcció de la Barcelona que abraçava del Besòs al Llobregat i de Collserola a la mar no es tancà fins el 1921, amb les annexions d'Horta i de Sarrià, que el 1890 havia absorbit amistosament Vallvidrera i Santa Creu

d'Olorda, nuclis molt diversos que inicialment havien estat descartats del pla expansionista perquè eren massa lluny de la Barcelona emmurallada i no feien frontera amb l'Eixample. La segona fornada d'annexions va començar l'any 1904 amb Horta. “El municipi no tenia cap importància per a Barcelona, perquè era un poble rural, sense carretera, envoltat de muntanyes i amb una població que amb prou feines si passava de 4.000 habitants; no reportava cap benefici econòmic i políticament no interessava”, assegura l'historiador Desideri Díez.

El 1921, finalment, Sarrià passava a domini barceloní. El municipi va lluitar amb tots els mitjans per a impedir l'absorció, aprofitant la influència política i econòmica de ciutadans de Sarrià a les altes esferes barcelonines. A més de l'orgull de formar part d'un nucli que data del segle X, tenia un ajuntament solvent econòmicament que permetia de prestar serveis de qualitat als seus veïns, a diferència de la majoria de pobles que s'havien annexat anteriorment. Només Sant Adrià de Besòs quedava fora de la nova Barcelona que fixaria els seus límits fins avui.

El símbol del Cabanyal. A València, el procés d'eixamplament de la ciutat va ser prou més esglaonat, entre el 1870 i el 1900. En quatre dècades, la ciutat del Túria va passar de 108.000 habitants a 225.000, mercès a l'annexió de Patraix (1870); Beniferri i Benicalap (1872); Russafa, Pinedo, el Palmar, l'Oliveral, Castellar i Font de Sant Lluís (1877); Benimàmet, Orriols i Benimaclet (1891); Campanar, Vilanova del Grau i el Poble Nou de la Mar —Cabanyal, Canyamellar i Cap de França— (1897); Massarrojos (1898), i Benifaraig (1900).

Entre tots aquests pobles, el cas del Cabanyal reflecteix més clarament el conflicte entre la història i la personalitat d'un poble i un territori que acaba engolit en una ciutat, amb un projecte urbanístic en què no tenen cabuda els matisos. Declarat bé d'interès cultural el 1993, fa més d'una dècada que aquest barri marítim és amenaçat per un projecte municipal que pretén ampliar una avinguda que en travessa la part central. Es posa en

Durant vuit segles, el Cabanyal fou un poble de pescadors. Entre els anys 1836 i 1897 va ser un municipi independent, Poble Nou de la Mar, fins que fou annexat a València.

perill un conjunt històric amb edificacions centenàries tan emblemàtiques com la Casa dels Bous i la Llotja de Pescadors, però també la història d'un poble que va ser independent entre el 1836 i el 7 de juny del 1897. Una sobirania aconseguida després de la guerra carlina d'aquell any. El poble del Cabanyal s'havia aliat amb els liberals, i es va guanyar la batalla, per les armes. En aquest context, es va construir l'Ajuntament del Cabanyal, que donà origen a un poble amb plena autonomia municipal. El capità de la milícia Francisco Cubells fou el primer alcalde del del Poble Nou de la Mar.

Però el 7 de juny del 1897, el Cabanyal s'integrà a València, amb els veïns totalment en contra, però amb un ajuntament convençut dels nombrosos avantatges d'aquesta unió. Tres anys després hi arribà el tramvia elèctric, que substituïa el de vapor. Els serveis que tenia la gran ciutat s'hi anaren instal·lant i, durant dècades, el Cabanyal va ser un barri marítim apreciat i valorat per tothom. Fins que el 1998 va començar el setge urbanístic impulsat per l'Ajuntament de València.

Fos com fos, la València de principi del segle XX no en tenia prou, amb l'expansió tancada al tombant del segle passat. El 3 de desembre del 1928

cursà una sol·licitud per a reclamar l'annexió de tretze municipis més que tenia en un radi de quatre quilòmetres. Emparada per la llei municipal del 1896, les poblacions de Sedaví, Xiva, Alfafar, Benetússer, Paiporta, Mislata, Quart de Poblet, Paterna, Burjassot, Godella, Bonrepòs, Mirambell, Tavernes i Alboraya van integrar-se a la ciutat. Però la contestació i la pressió social van ser tan grans que el 30 de març del 1930 les annexions es van revocar. Aquell episodi fou un antecedent de la *Gran València* que es va voler impulsar a partir del 1949.

Palma, annexió pactada. Les primeres annexions a casa nostra es van produir a l'entorn de Palma, durant la primera meitat del segle XIX. Mentre sorgien nous municipis com ara Consell, Lloret, Mancor de la Vall o ses Salines, també hi va haver dos casos de desaparicions de municipis, Establiments i s'Arracó.

Establiments es va segregar d'Esporles el 1837. Aleshores s'hi comptabilitzaven 1.460 habitants, 367 cases disseminades, una petita presó i alguns molins fariners. Era un municipi fonamentalment agrícola, amb grans possessions com ara Sarrià, Bunyolí i son Gual, que eren propietat de nobles o burgesos residents a Palma.

Per a la ciutat, tenia un cert interès industrial, com passà després amb les annexions de Barcelona, perquè a principi de segle s'havien alçat algunes fàbriques de teixits, calçat i mosaics. Ideològicament, es tractava d'una vila conservadora, tot i que els liberals hi tenien dos regidors. Però la crisi econòmica i social feia estralls —el consistori arrossegava un deute de 1.726 pessetes— a tocar de la segona dècada del segle, i el batlle d'Establiments, Lluçia Alorda Ensenyat, no va trobar cap més sortida sinó demanar l'annexió a Palma. El poble patia per la situació, i va acceptar de bon grat el rescat de Palma.

S'Arracó, en canvi, només va assaborir la sobirania durant quatre anys, entre el 1926 i el 1930, sota la dictadura del general Primo de Rivera. Aquesta efímera història ha estat narrada per Mateu Alzina Oliver, al llibre *300 anys de La Racó. S'Arracó-Andratx*. El municipi de s'Arracó tenia uns 1.300 habitants, dedicats bàsicament a l'agricultura i amb una forta emigració a Cuba i França. El consistori va topiar amb l'oposició del poble el juny del 1928. Amb una situació econòmica pèssima i una pressió fiscal cada vegada més insuportable, molts veïns van exigir de tornar a integrar-se a Andratx per a sortir de l'atzucac. La petició no fou acceptada, però quan el febrer del 1930 accedí a l'alcaldia el liberal Jaume Alemany, nascut a Andratx, es va acabar la breu independència. Amb l'argument que el poble tenia una vida "lànguida i miserable", s'Arracó va tornar a la mare pàtria.

I fins avui, en què una nova crisi econòmica ha reobert a casa nostra el debat sobre la viabilitat de molts ajuntaments menuts. Molts parlen d'una nova onada d'annexions forçades per a eliminar poblacions petites i consolidar grans nuclis de població urbana. Obliden, però, que les societats lluitent per a preservar la seva identitat i que, en la majoria de casos, la supervivència paisatgística d'un territori depèn, precisament, de l'existència de petits nuclis de població allunyats de les urbs.

Gemma Aguilera